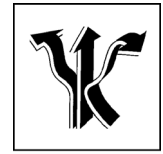
МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Матеріали Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
м. Київ, МАУП, 28 лютого 2006 р.

Київ 2007

ББК 66.5(4УКР)я43
П50

Редколегія: М. Ф. Головатий (голова), О. В. Антонюк,
В. І. Бурдяк, І. М. Варзар, І. В. Попеску

За науковою редакцією І. М. Варзаря

Відповідальний редактор за випуск В. М. Чирков
(видання здійснене в рамках проекту "Наукові праці МАУП")

Політолого-етнологічні проблеми розвитку сучасної України: Матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., м. Київ,
П 28 лют. 2006 р. / Редкол.: М. Ф. Головатий (голова) та ін.;
За наук. ред. І. М. Варзаря. — К. : МАУП, 2007. — 388 с. —
Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-845-4

У матеріалах Всеукраїнської науково-теоретичної конференції рельєфно розкриваються зміст, соціумо- і державотворчий потенціал різних ідей, теорій та концепцій із контекстів сучасної політолого-етнологічної парадигми в аплікаціях до етнополітичних, етносоціальних, етнокультурних та етномовних реалій і проблем розвитку багатонародного українського суспільства. При підготовці видання зважалося на таку обставину: із середини 90-х років XX ст. в університетах України та інших країн політичну етнологію викладають як нормативну або факультативну навчальну дисципліну, з гуманітарно-етнологічних спеціальностей готують кадри, а з політолого-етнологічних проблем пишуть наукові праці та захищають дисертації. Під цим оглядом статті містять максимально повний і хрестоматійно усталений теоретико-праксеологічний матеріал — від генези його проблемної постановки за минулих часів до сучасної парадигмальної інтерпретації.

Для науковців і практичних етнополітиків, законотворців і законодавців, різнопрофільних державних службовців та активістів системи місцево-регіонального самоврядування, працівників засобів масової інформації, докторантів, аспірантів і студентів соціально-гуманітарних спеціальностей.

ББК 66.5(4УКР)я43

ISBN 978-966-608-845-4

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Зміст

Замість передмови 6

Розділ І
БАЗОВІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ СУЧАСНОСТІ 10

Головатий М. Ф.
Політолого-етнологічний феномен
у пізнавально-праксеологічній призмі
сучасності: досвід актуальної інтерпретації
та репрезентації його молодій ученій генерації 11

Антонюк О. В.
До концептуальних засад етнополітичного
менеджменту 31

Бурдяк В. І.
Про деякі політолого-етнологічні проблеми,
що виникають і розв'язуються в контекстах
дуалітету "політична наука — політична практика" 44

Варзарь И. М.
К генезису политолого-этнологической
теории и науки, или Реферат авторской
интерпретации основных позиций нового
направления социально-политической
мысли в свете вызовов современности 59

Недюха М. П.
До логіки політолого-етнологічного
співвідношення явищ "соціального порядку",
"політико-правового простору" та
"ідейного націоналізму" у координатах
багатонародної транзитної країни 101

Попеску И. В.
Историология обоснования и реализации
государственной языковой политики:
украинская лингвопраксеология в свете
мирового политолого-этнологического опыта 129

М. Ф. ГОЛОВАТИЙ
д-р політ. наук, проф.,
ректор Міжрегіональної Академії управління персоналом,
м. Київ

ПОЛІТОЛОГО-ЕТНОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН У ПІЗНАВАЛЬНО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІЙ ПРИЗМІ СУЧАСНОСТІ: ДОСВІД АКТУАЛЬНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЙОГО МОЛОДІЙ УЧЕНІЙ ГЕНЕРАЦІЇ

Мій виступ, якщо абстрагуватися від деяких обставин і деталей, складається з двох частин — теоретичної і праксеологічної, між якими, втім, немає суворих розділювальних стін. Я намагатимусь так подати матеріал, щоб насамкінець підвести аудиторію до висновку: ця наукова конференція в Міжрегіональній Академії управління персоналом скликана не випадково і базується на непересічній проблематиці. Упевнений і у правомочності перифразу расселової логістики "знання — сила" у наведеній далі паралелі, яку я запозичив у М. Вебера. Якщо умовно взяти нашу країну за велике людське зібрання, а всіх, хто виступить на цій конференції, — за одного сукупного оповідача, то наше спілкування звелося б до такої діалогово-медитаційної диспозиції. Вислухавши нас, зібрання змушене було б констатувати, як давні латинці: та це ж прямо про нас сказано (de nos fabula narratur), а оповідач міг би з почуттям виконаного обов'язку сказати зібранню: вважайте, що вас попередили (discite moniti)[1]. Отже, до справи…

Політична історія другої половини XX ст. виявилася переривчасто-"хвилястим" історичним рухом різних соціоцивілізаційних груп народів — рухом, наскрізно пройнятим етносоціовизвольним началом: антиколоніальні війни у "третьому світі",

[1] Див.: Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика: Пер. з нім. — К., 1998. — С. 9.

створення на планеті низки етнополітичних "дуг напруги" між різними підгрупами розвинених/слаборозвинених/нерозвинених країн, розпад у Центрально-Східній Європі кількох псевдоетнічних федерацій, вибух на постсоціалістичному просторі серії міжетнічних конфліктів тощо. У вітчизняній науці на початку 90-х років ці тектонічні зрушення узагальнено було названо "політизацією етнічностей" та "процесом етнізації політики в усіх її вимірах"[1]. Кілька років потому це узагальнення я доредагував так: планетарні соціополітичні процеси "все ще зберігають чітку регіонально-державну визначеність, а людство все ще залишається полікультурним і прямує в майбутнє не вирівняною лавою, а витягнутою процесією"[2].

У наведених теоретичних синтезах назовні ледь проглядають наслідки однієї гносеологічної операції, здійсненої кількома дослідниками ще у другій половині 80-х років XX ст. (за абеткою: Ю. В. Бромлей, І. М. Варзар, Р. Ф. Ітс, Ю. І. Римаренко, М. О. Шульга та ін.), — операції з "розщеплювання" прадавнього поняття "народ" на дві досі (у політологічному сенсі) несубординовані одиниці: "народ-населення" (народонаселення) і "народ-етнос" (народ як етноісторична спільність). Це послугувало поштовхом до виокреслення сенсового поля двох — антропологo-філософського і політико-кратологічного змісту — тез всесвітнього звучання: а) про справжній суб'єктний субстрат людства (окрема людина чи окремий народ-етнос?) та б) про джерело політичної влади в будь-якій країні світу. Перша теза була конкретизована у вкрай лаконічній формулі-назві книги Ю. В. Бромлея і Р. Г. Подольного: "Людство — це народи" (перше російське видання — 1990 р.). Як бачимо, це прозвучало далеко не в унісон тезі, закладеній у підтексті Загальної Декларації прав людини ООН (1948 р.).

З другою тезою справи затягнулися на всю першу половину 90-х років, коли в постсоціалістичних країнах було започатковано напружений конституційний процес, який в Україні триває й досі. Тоді й прояснилися три показові етнополітологеми. По-перше, у багатьох конституціях новостворених країн полі-

---

[1] Див.: Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас. — К., 1993. — С. 9, 189, 429, 477.

[2] Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. — К., 2003. — С. 378.

тичні феномени "джерело політичної влади" та "носій політичного суверенітету країни" розглядались окремо, — найчіткіше це відображено у ст. 5 Конституції України (1996 р.), у дещо зредукованому вигляді — у ст. 2 Конституції Македонії (1991 р.) та ст. 33 Конституції Білорусі (1994 р.). Для всіх конституцій цих країн характерно одне: у колізії визначення суб'єкта-носія, політичної влади у країні та політичного суверенітету країни акцент зроблений на той самий загальнодемографічний феномен — на "народ-населення".

По-друге, у жодній постсоціалістичній країні конституція взагалі не акцентується на політико-владну та політико-суверенiабельну суб'єктність народу як етноісторичної спільності. Вони містять хіба що нечіткі натяки на уособлення системи державної влади у країні титульною нацією — ці натяки є у преамбулах конституцій України, Молдови та Угорщини. У цій колізії й самовимальовується головна, "гніздова" та всесвітньо значуща політолого-етнологічна проблема сучасності: якщо людство та й окремо взяті поліетнічні країни становлять не окремішні люди як особистості та пересічні населенські спільноти, а конкретні та неповторні народи-етноси, — хто ж то має бути аутентичним і джерелом/співджерелом політичної влади в будь-якій такій країні, і носієм/співносієм її (країни) політичного суверенітету?.. Цієї колізії ми торкнемося ще не раз, я ж повернуся до перерваного логістичного ряду.

По-третє, етнополітичні есенції в конституціях постсоціалістичних країн більш-менш чітко артикульованими виявилися лише стосовно етнонаціональних меншин. Подібних країн виявилося чотири: Угорщина, де існує безпрецедентний у світі парламентський "Уповноважений з прав національних та етнічних меншин" (Конституція 1989 р., ст. 19, 32/B, 68), Естонія (Конституція 1992 р., ст. 50–52), Молдова (Конституція 1994 р., преамбула та ст. 10, 13, 16) і Україна (Конституція 1996 р., ст. 10, 11, 53, 92, 119, 138). Лише в контексті цього питання (коли, — бодай і в запобіжному сенсі, — мова, зрештою, пішла про народ-етнос як джерело влади) діалектично зійшлися явища політики та етніки (останнє поняття увів І. М. Варзар, 1994 р.[1]). Колізій-

[1] Див.: Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. — К., 1994. — С. 109, 167, 220.

на новизна виявилась у такому: у трьох політико-державотворчих документах того перехідного етапу — Конституції Угорщини 1989 р. (ст. 68), Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р. (преамбула) та Конституції Молдови 1994 р. (преамбула) етнічні та національні меншини визнано складовими народу-населення відповідної багатонародної країни.

На "перехресному" аналізі зазначених трьох пунктів політико-кратологічної ситуації в багатонародних постсоціалістичних країнах команди "нових суверенізаторів-управлінців" чітко й доконечно так і не сформулювали очікувані висновки про політичну суб'єктність народів як етноісторичних, а не "просто" населенських спільнот, та, головно, про те, що й меншинські народи-етноси так само є політико-владними джерелами і носіями — бодай, частки — суверенітету відповідних країн. Природно, що й концепції державної етнополітики у відповідних країнах тоді не скоригували. Як наслідок, у царині соціальної практики етнополітичний фактор — як позитив і конструктив — досі залишається "майже непоміченим", — про нього здебільшого згадують у кризових ситуаціях та етноконфліктних колізіях. Усе це від початку 90-х років і стало радикалізувати обстановку в усіх багатонародних постсоціалістичних країнах: почалася серія етнополітичних конфліктів; дедалі частіше "вибухали" міждержавні суперечності ще позавчора "братніх навіки народів"; на регіональних периферіях багатьох з цих країн задомінував автономістський ренесанс, — та ще й особливо в середовищі тих меншинських народів-етносів, які, як доречно зауважив нещодавно А. М. Круглашов, на теренах нинішніх постсоціалістичних країн "колись у минулому вже мали свої політико-державні утворення"[1].

Наведені по-своєму новаторські "перехідні положення перехідної науки" рубежу 80 і 90-х років у пізнавально-праксеологічному сенсі утворювали колізію, коли динамізована практикою теорія підказувала тій же практиці: оновлюйтеся на засадах найновітніших досягнень світових соціогуманітарних наук. І не

[1] Див.: Круглашов А. Спокуси та небезпеки регіоналізації // Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки. — Чернівці, 2000. — С. 21–22.

лише в цьому проблема. Титульному народові разом із мислячими та активними елітами етноменшинських народів слід наполегливо створювати єдинокраїнову політичну націю — повпреда держави всередині країни та на міжнародній арені, — бо ж у противному разі ім'ярек країна поступово та об'єктивно опиниться на узбіччі цивілізації. Приблизно в такій "контурній артикуляції" робив застереження на адресу багатьох транзитних країн — у тому числі й України — у березні 1999 р. президент Всесвітнього банку Д. Вульфенсон[1]. Судячи з тональності телезвернення до народу Президента України В. А. Ющенка з нагоди 88-ї річниці Дня Соборності (22 січня 2007 р.), у нашій політичній історії помаранчеві елітники вперше замислилися над цією політолого-етнологічною проблемою[2].

В історико-соціальних "надрах" зазначеної "дифузної обстановки загибелі старих якостей життя і започаткування нових якостей" (Є. Дюринг) у першій половині 90-х років зародилася низка політолого-етнологічних проблем, які "зафарбували" подальший шлях утвердження фундаментальних засад державно-політичної незалежності постсоціалістичних країн та об'єктивно зумовили диспозицію кожної з них стосовно євроатлантичних рубежів заможного життя будь-якої людини та будь-якого народу-етносу, прав людини і світових стандартів політичної демократії. А тепер давайте зануримось у глибини колізії, що утворилася: на "нетверді натяки" слабкої ще на той час науки поступово стали надходити символічно так само доволі анемічні "відповіді" ще твердої практики минулого. Із певно сумішної множини наведу лише десять показових пунктів.

1. Нашвидку та стихійно складена політична система міцно була (й досі залишається) "затиснута" сильною державою, яка в усіх країнах не поспішає йти на самореформування за західноєвропейською дерегуляційною моделлю, поступаючись деякими своїми функціями та кратологічними повноваженнями громадянському суспільству.

---

[1] Цит. за: Гуревич А. Извлечет ли Украина уроки из минувшего десятилетия // Зеркало недели. — 2000. — № 1–2. — 12–19 янв.

[2] Див.: Телезвернення Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Соборності // Офіц. інтернет-представництво Президента України. — http://www.president.gov.ua

2. Соціальна система в народному фундаменті більшості постсоціалістичних країн або ледь животіє, або її не існує взагалі. В Україні цю ущербність доведено до певної критичної межі: "одержавлено" стрижневі інститути соціальної системи взагалі — політичні партії, громадські організації, майже всі ЗМІ, ембріональну систему місцево-регіонального самоврядування, науку, освіту, культуру, на черзі — церква, релігійно-етичні інститути.

3. Політико-конституційний лад у більшості постсоціалістичних країн надто натужно піддається розбудові та реформуванню "на марші" ані за однією з ефективних західноєвропейських моделей — консервативною, ліберальною, соціал-демократичною. Напевно, тому, реалістично корелюючись з істиною, у згаданому телезверненні від 22 січня 2007 р. Президент України В. А. Ющенко зазначав, що Україна розвивається не в контексті із Західною Європою, а "у загальному руслі процесів Центральної і Східної Європи"[1].

4. У більшості багатонародних постсоціалістичних країн неприпустимо "затримався у дорозі" процес розбудови по-справжньому не залежних від держави громадянського суспільства, по-європейськи компактної та по-справжньому плюралістичної партійно-політичної системи та всекраїнової політичної нації.

5. Політичні еліти — у центрі та регіонах — надто вже повільно консолідуються на засадах єдинокраїнової етноесенціальної ідеї, а коли ж їм і доводиться "ситуативно кучкуватись", — як я щойно зазначав, — то те найчастіше робиться не з намірами реалізації соціумо- і державотворчих цілей, а задля досягнення поточних ефемерних інтересів і хвилинних потреб[2].

6. "Затиснутий" і вкрай "вузькоспектральний" партійно-політичний та ідейно-культурний плюралізм початку 90-х років під кінець XX ст. змодифікував у бік аморфної множини прагматичних "орієнтирів багатовекторного руху країни в нікуди", і (знову пошлюся на власне нещодавнє спостереження) серед "плюралістичних борців за цілком суверенну країну" помітно

---

[1] Там само.

[2] Див.: Головатий М. Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст // Політичний менеджмент. Спец. вип. — 2006. — С. 42–43.

стало більшати тих "елітників", кого просто дратує сама собою незалежна Україна[1].

7. Від початку тих же 90-х років правлячі політикумні кола майже всіх постсоціалістичних країн кратологічні концепції провідних галузей державної політики почали базувати не на новітніх засадах політолого-правничих і державознавчих наук, а на застарілих суспільствознавчих поглядах, а подекуди, як зазначав майже триста років тому Дж. Віко, — і "на підставі простонародної мудрості…"[2]. Приклад України тут, на жаль, найпоказовіший: у країні відсутня навіть подібність до якоїсь системи широконародної політпросвіти; політичні науки у вищій школі (особливо ж у негуманітарних вищих навчальних закладах) перебувають у занедбаному стані; апробовані в цивілізованому світі з відстані у три тисячі років традиції тріадного засадування соціумо- і державно-політичної творчості (китайські, давньоелліньські, давньоримські, німецькі, французькі та ін.) піддано забуттю, і суспільство знову кличуть до концентрації уваги навколо односкладних "унітаризмів" на кшталт "національної ідеї", "української мрії" або "майданового ідеалу".

8. З європейських пострадянських країн у "методиці вибору" перспективного шляху розвитку Україна "пропустила поперед себе" хіба що Білорусь і Молдову. І по-справжньому винна в цьому та сама недопрофесійна і воістину непатріотична політична еліта… Але цей пункт (і наступні три) мого короткого аналізу мав би докладніше прояснити підходи до теми і проблематики нашої конференції з деяких "периферійних точок дотику".

Оптимально динамічної та справжньої — у сутнісному розумінні — соціальної суверенізації молодої (або ж новоствореної) країни можна досягти лише за умови правильного вибору політичного способу здійснення соціальних перетворень у країні. З арсеналу всесвітнього політичного досвіду (від Хаммурапі та Дарія I) відомо, що всі мислимі соціальні перетворення можна здійснити двома політичними способами: революційним і реформаційним. Відомо, що революціонером можна бути лише "за почуттям", а реформістом — тільки за знаннями. Кожний з нас (особливо у молодому віці) апріорі готовий революціо-

---

[1] Див.: Головатий М. Ф. Соціологія політики. — С. 378 (прим.).

[2] Вико Джамбаттиста. Основания новой науки об общей природе наций: Пер. с итал. — М.; К., 1994. — С. 457.

нер, а реформістом можна лише акцентно колись стати. До процесу практичного застосування обох способів загальнокраїнова політична еліта має залучати всі верстви поліетнічного населення країни. Та й сама та еліта, говорячи "старорежимною мовою", мусить мати інтернаціональну кадрову структуру, інтеретнічний світогляд та фундаментальну політолого-етнологічну підготовку. На нерозумінні елітою цих "деталей" у наших країнах вже виникали кризові ситуації, які на кілька соціоцивілізаційних стадій відкинули нас назад, у ретроспекцію. Згадаймо…

Передуюча нам суспільна система життєдіяльності базувалася на революційному способі, а все "реформістське" апріорі піддавалося "критичній анафемі" та ідеологічному остракізму. З перших же кроків суверенного буття в усіх постсоціалістичних країнах "курс" був безоглядно узятий на реформу, але навкруги, як і раніше, — "море революціонерів", а грамотних реформістів — нуль. Таке саме співвідношення в політико-елітному середовищі. Як наслідок, стихійно був запущений у дію "парадокс В. Зомбарта": кожний новий уряд у наших країнах оголошував себе "командою професійних реформаторів", а вже протягом перших же ста днів члени уряду виказували себе звичайнісінькими стихійними революціонаристами. Головна їх слабинка — незнання бодай азів діалектики співвідношення суспільних потреб і логіки реалізації групових та особистих інтересів у реформаційному процесі. Один з них такий: "… Незадоволені колись потреби і свого часу нереалізовані інтереси до "історичного архіву" не здаються, — вони лише поринають у соціальний ґрунт, "конденсуючись" там неначе задля того, аби "вибухнути" у найнесподіваніший для центральних державних властей момент…"[1]. Ось і неупереджено умовиводимо: ці "невмільці" та "невдахи" і зумовили в Україні початку XXI ст. усілякі революціонаризми на кшталт "За УБК", "зУзЮ-рухів", майданів, тритурових виборів/перевиборів, "коаліціонад", "боротьби за народні джерела політреформи".

9. Можливо, за винятком Угорщини, Чехії і трьох країн Східної Балтії, в усіх інших постсоціалістичних країнах з перших же кроків суверенного розвитку почала виявлятись така закономір-

[1] Варзар І. Із контекстів минулих літ. Вибране. — Кн. 1: Держава і народ-етнос в політологічному дискурсі. — К., 2003. — С. 486.

ність: у суміжжях етноісторичної сфери зі сферами економічною, політичною, культурною і духовною колись неодмінно запанує "Гесіодова інверсія" (не "порядок із хаосу", а навпаки...), якщо 1) невчасно, волюнтарно та некомпетентно практичні етнополітики почнуть вирішувати дві групи етносоціальних питань меншинських народів, — уникати зумисне сенсове заплутування понять (а) корінні/некорінні меншинські народи-етноси, (б) етнонаціональна меншина/етнічна група, (в) ототожнювати кордони розселення меншинських народів/етносів з кордонами етноісторичними/географічними/адміністративно-примусовими, та якщо 2) будуть зволікати у справі доконечної ліквідації так званих історичних несправедливостей, заподіяних минулими політичними режимами меншинським народам-етносам (депортації з етноойкуменних місць проживання, позаправові конфіскації майна і об'єктів нерухомості, невизнання етнополітичних партій і етнокультурних репрезентацій, нелегітимація етнічних виборчих округів тощо). Політичний досвід підтвердив: невирішування подібних елементарних питань буття перетворює інертну масу іноетнічних людей на апатридних бунтівників ("тихих" чи "буйних" залежно від конкретної ситуації). Стосовно суто України бадьора нота щойно прозвучала. У згадуваному телезверненні Президента України від 22 січня 2007 р. наголошувалося на тому, що у країні вже конституюється "єдина політична нація, сформована українством і збагачена всіма людьми, які живуть в Україні, — росіянами, кримськими татарами, поляками, болгарами, євреями, угорцями, ромами..."[1].

10. Три галузі державної політики — етнічна, регіональна і міжнародно-зовнішня — мають так гармонійно взаємодіяти, аби в синтезі перетворити будь-яку периферію багатонародної країни на квітучу провінцію, а не на антицентристську мікроВандею. За умов невирішування чи навіть половинчастого вирішування цього специфічного етногеорегіополітичного питання прикордонні етноменшини (компактні, напівкомпактні чи майже дисперсні — не має значення!) об'єктивно примушуються до буття в режимі трьох "або": а) або вимагати від державного центру всезростаючої патерналістської турботи про себе, б) або мілі-

[1] Телезвернення Президента України Віктора Ющенка з нагоди Дня Соборності 22 січня 2007 року. — Офіц. інтернет-представництво Президента України. — http://www.president.gov.ua

тарною силою завойовувати доступні межі та рівні "автономного життя для себе і у себе", в) або ж кожному "не-нашому етнікусу" дати можливість перманентно та ще й у геометричній прогресії накопичувати екзистенціальний негатив під гнітючим титлом: "Шкодую з того, що я невчасно народився і живу не в тій країні!.."

Хаотичне та хвилеподібне нагромадження критичної маси подібних апатридних, "нічиїх" людей поступово перетворює один регіон за іншим, а затим і всю країну на перманентно кризуюче, революціонарно-деструктивне середовище. У подібній країні не всім вистачає сил і енергії на соціумотворчий поступ, увесь потенціал йде "у пісок", а кратологічний потенціал політичного керівництва — у "вказівний свисток". Уже з кінця XX ст. Україна стала схожою на таку країну. Причинників багато. Один з них — етнополітико-науковотворчий фактор, який перебуває в центрі уваги нашого форуму.

Суто теоретичну частину виступу завершено. Розумію, що вона дещо "розтягнулася". Це зроблено зумисне, і я маю пояснити, чому. Я до цього вдався з кількох міркувань, які б прояснили вибір оргкомітетом теми та проблематики нашої наукової конференції, без зайвих слів вказали б на їх загальносенсову значущість.

У багатонародній країні — за всієї розвиненості/запущеності окремих "ділянок життя" у ній людей — центральною та формоутворюючою назавше залишається етноісторична сфера буття. Цей постулат із знаних у західному світі книг К. Реннера "Нація і держава" (1899 р.) та "Держава і нація" (1918 р.) за роки Української Незалежності зазнав певно хвилястої пізнавальної та "впроваджувальної" еволюції. Найбільше йому пощастило "бути на слуху" у політичного керівництва країни в першій половині 90-х років. Політичні романтики того часу по-своєму влучно спростували думку Б. Спінози про те, що жодних політичних владарів та управлінців "ніколи не можна схилити керуватись у їхньому житті одним розумом..."[1]. Результати неупередженого аналізу засвідчують, що, не будучи — бодай "по-середньому" — ознайомлені зі світовою етнополітичною думкою, романтики не

[1] Спиноза Б. Избранные произведения: В 2 т.: Пер. с лат. — М., 1957. — Т. II. — С. 310.

змогли б виробити та правом злегітимувати такі визначні документи епохи, як Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.), Декларація прав національностей України (1 листопада 1991 р.), закони України "Про громадянство України" (13 листопада 1991 р.) та "Про національні меншини в Україні" (25 червня 1992 р.).

Аналіз теоретичного багатства цих документів не є моїм сьогоднішнім завданням (тим більше, що це вже давно зроблено, і, напевно, цього торкнуться і учасники нашої конференції). Але в цьому зв'язку можна констатувати таке. Ідейний плюралізм, що міститься в цих документах, послугував певним поштовхом до започаткування з тієї самої пори кількох нових етноконцептуальних дослідницьких напрямів, зокрема: 1) етнополітології (І. Ф. Курас); 2) етнодержавознавства (Ю. І. Римаренко); 3) політичної етнології (І. М. Варзар); 4) етнокультурології (Л. Є. Шкляр); 5) етносоціології (М. О. Шульга); 6) етнополітичного менеджменту (О. В. Антонюк). З деякого часу, схоже на те й хочеться вірити в те, що міцнішають першооснови ще одного напряму — політичної етнолінгвістики, який наполегливо започатковує І. В. Попеску.

З того часу всі ці напрями, успішно продовжуючи самозростати, зазнали різного суспільного резонансу та ступеня "праксеологічного впровадження" у поточну практику політико-духовного висходження країни. З низки об'єктивних і суб'єктивних чинників найапробованішими — у ЗМІ, науковій літературі та у справі концептуалізації кількох споріднених галузей державної політики — виявились етнополітологія та етнодержавознавство. У науково-довідковій та енциклопедичній літературі початку XXI ст. доволі рельєфно вирізняється названий напрям О. В. Антонюка. У навчально-виховний процес та суто у систему професійної підготовки кадрів найповнішу апробацію вже друге десятиліття дістає політолого-етнологічний напрям, який започаткував І. М. Варзар. Проблематика цього напряму й послугувала канвою програми скликаної сьогодні наукової конференції. Чому та як це сталося? — про це наступне моє міркування.

Кілька років тому, готуючи до видання "Політологічний словник" як навчальний посібник для системи вищої школи

(вийшов друком у МАУП 2005 р.), члени редколегії звернули увагу на назву однієї наукової публікації І. М. Варзаря ще 1972 р. У тій праці йшлося про "… роль у політиці народу як етноісторичної спільності". "Прокрокувавши" далі щаблями його наукової біографії аж до порогу 90-х років, дійшли висновку: усі ці роки людина цілеосмислено йшла "паралельним курсом", — послідовно і засадовуючи дослідницький напрям, і окреслюючи контури нової науки й навчальної дисципліни: у монографії 1992 р. вона була названа "політичною етнологією", а в 1994 р. монографію було видано як навчальний посібник.

Навесні 1995 р. на одному із засідань Науково-методичної комісії з соціально-політичної теорії (згодом — з політико-правових наук) було звернено увагу на те, що цей посібник має належну сцієнтистську атрибутику підручника для системи вищої освіти: а) об'єкт пізнавальної уваги та предмет дослідження; б) комплекс дослідницьких принципів і понятійно-категорійна мова аналізу; в) набір суто профільних ("своїх") законів і закономірностей, які ця наука вивчає та відкриває в етнополітичних реаліях; г) суто власний методологічний інструментарій та дослідницький (історіологічний) метод інтерпретації етнополітичних реалій. Невдовзі ми дізналися про рішення Міністерства освіти України того часу: починаючи з вересня 1995 р. політичну етнологію включити до навчальних планів соціогуманітарних факультетів і спеціальностей вищих закладів освіти — і як самостійну нормативну дисципліну, і як контекстний розділ суміжних соціально-політичних наук. Серед перших університетів-апробаторів цієї науково-навчальної дисципліни виявилися Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова та Міжрегіональна Академія управління персоналом. Років два-три потому дізналися й про те, що наш почин упосліджують у деяких університетах Росії, Молдови, Польщі, Куби.

У цьому прецеденті будь-кого підкуповують такі науково-дослідницькі новаційні речі. По-перше, кажучи сьогоденною дисертаційною мовою, вже у працях початку 90-х років І. М. Варзар чітко позначив об'єкт своєї пізнавальної уваги — це світ політичного життя не пересічного та змішаного народу-населення, а окремо взятого народу-етносу або ж етноісторичної спільності. (Відкрию дужки і запитаю в аудиторії: у "гарячі" як сьогодні — та й у буденні часи, — хіба ж "пройняті" однотональ-

нісним політичним життям із титульним українством східно-південні росіяни, поліські білоруси, приазовські греки, галицькі поляки, трансністрійські молдавани, закарпатські угорці, буковинські румуни, буджакські гагаузи, кримські татари та інші не-українські людності? Політична етнологія — у розглядуваному сенсі — внесла в контекст сучасних соціально-політичних наук сутнісно важливий акцент теоретичної новизни, певно вартий нашої уваги. Закриваю дужки і йду далі…)

По-друге, автором уперше та рельєфно було окреслено політичну суб'єктність усіх виявлених на сьогодні розрядів народів — титульних, меншинських, домінуючих, рецесивних, діаспорних, маргінальних тощо, — це державотворення, партієтворення та елітотворення. Наскільки відомо, таку чіткість не часто доводиться спостерігати. Серед названих засновників етнологічних напрямів певним винятком є Л. Є. Шкляр і О. В. Антонюк. Оскільки вони ще молоді, про них добре аксіологічне слово ще скажуть, а я повернуся до розглядуваного прецеденту.

По-третє, безперечним для мене моментом новизни є той, що нова наука на початку "оприлюднення" була озброєна власним методом дослідження етнополітичних матерій, — історіологічним методом, який уже з десяток років успішно "працює" у соціогуманітарному дослідницькому просторі. Судячи з формулювань тематичних виступів на нашій конференції, про нього ще йтиметься не раз.

Нарешті, четвертим моментом новизни є введення І. М. Варзарем у дослідницький обіг до двох десятків нових понять, категорій і термінів (я та інші диспутанти на конференції цих нововведень ще торкнемось), за допомогою яких світ етнополітики концептуальніше піддається осмислюванню, легше артикулюється на письмі, прозоріше прогнозується та чіткіше піддається політичному урядуванню.

Сукупність тільки-но наведених сцієнтистських обставин спонукала нас, у МАУП, без вагань зазначити в капітальному політологічному виданні 2005 р.: І. М. Варзар є "засновником нової соціогуманітарної науки — політичної етнології"[1]. В аплікації до нашої конференціальної справи ця констатація так само зіграла

[1] Див.: Варзар І. М. Політична етнологія як наука. — С. 104–176; Варзар І. Історіологізм політолого-етнологічного мислення // Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред. Ю. І. Римаренко. — К., 1996. — С. 516–517.

певну роль. Коли два роки тому до Міністерства освіти і науки України подавалась заявка на проведення сьогоднішньої конференції, члени Оргкомітету анітрохи не вагалися щодо акцентики мотивів її скликання. На підтвердження заявки ми знайшли аж два подійно-хронологічних мотиви, — п'ятнадцять років від початку інтенсивної розробки політолого-етнологічного напряму досліджень і десять років від початку процесу викладання науки політичної етнології в закладах системи вищої школи.

Подальші наші дії логічні та зрозумілі: отримавши міністерський дозвіл, надіслали інформаційне повідомлення на понад сто українських адрес. Оприлюднюючи тему конференції та "зондуючи" умонастрій на загал, члени Оргкомітету, природно, ще не знали про можливий резонанс. І ось місяць потому, "зачиняючи ворота для отримання інформації з місць", ми були приємно вражені. Результати навіть поверхового аналізу сенсового звучання більшості тем доповідей засвідчують: дослідники з усіх куточків великої країни політолого-етнологічну проблематику вже з десяток років сприймають як "свою", а тому не схильні "здати її до архіву" чи навіть "тимчасово забути". Вчитайтеся у формулювання основних і стрижневих тем "гарячого сьогодення", що відображені у програмі конференції, — і ви самі в цьому переконаєтесь.

Але в деяких речах мало хто з учасників конференції переконається без додаткових пояснень. Від імені Оргкомітету це завдання виконаю я. Принаймні, спробую підійти до них із суто пізнавального боку. Напевно, через те що далеко не всі твори засновника напряму і науки — І. М. Варзаря (головно згадані посібник, монографії та півсотні найбільших профільних наукових статей) відомі та професійно засвоєні в усіх куточках країни, більшість доповідей підготовлено "у стилі взагалі": взагалі про народ і етноси, взагалі про меншини та етнополітику, постародавньому про так зване національне питання, національну державу та однонаціональну країну, абстраговано про національні та етнічні меншини, автохтонні народи та корінні народи тощо, а не про аутентичні, "профільні" політолого-етнологічні проблеми та ще й суто сучасної України. Нас, в Оргкомітеті, засмутило те, що окремі автори подібних "доповідей" — це солідні державні службовці у своїх регіонах і авторитетні у своїх місцевостях викладачі суспільствознавчих дисциплін. Мимовільно

дійшли висновку: усе це свідчить про те, що вони так "взагалі" й вирішують ці проблеми, "за старинкою" роз'яснюють їх студіюючій молоді. А коли так, Оргкомітет вирішив: таких "просвітителів" на конференцію не запрошувати, їхніх тем у програму не включати, текстів до друку не рекомендувати. Упевнений, що наш суворо відповідальний підхід до справи присутні схвалять. І не лише присутні, — нехай усі почують і зрозуміють: у МАУП з подібними слабкостями не миряться.

Нарешті, членів Оргкомітету та учених МАУП засмучує одна річ, яка дещо виходить за межі тематичного розмаїття програми нашої наукової конференції. Йдеться про нечітке, проте реальне явище — амбітне замовчування деким з регіонів теоретико-понятійної новизни, внесеної в соціогуманітарні науки поточного моменту І. М. Варзарем, — та ще саме за роки Української Незалежності. Давайте скорелюємо ситуацію! За конкретними джерелами мені, наприклад, точно відомо, що знані політетнологи — І. Ф. Курас, Ю. І. Римаренко, М. О. Шульга, Л. Є. Шкляр, М. Т. Степіко, В. І. Кафарський, І. В. Попеску та ін. — свого часу по достоїнству оцінили такі теоретико-понятійні нововведення І. М. Варзаря, як "етноплацента", "етноойкумена", "етнокультурний ареал", "феномен титульного народу-етносу", "етнополітична нація", "етнодевіація політичної поведінки народів", "етновалентність народів", "етнополітична партія" та ін. Адже ці нововведення (а) уможливили самопрояснення етносоціальної картини України та політичного потенціалу її багатонароддя; (б) прояснили логіку переміщення народів географічною мапою, їх локалізації та укорінення на терені якоїсь країни у статусі титульного або субтитульного народу; (в) дали методологічний ключ до розуміння сутності та перспектив буття двох цілком нових для нас явищ — етнополітичної партії й етнополітичної нації; (г) озброїли науковотворчу молодь новим суспільствознавчим методом досліджень — історіологічним методом у контексті утвердження на планеті методології нового політико-філософського мислення[1]. І я розумію справу так, що все це діялося за давньолатинською інтенцією: Invenit et perfecit ("відкрив і вдосконалив").

---

[1] Рассел Бертран. Практика и теория большевизма: Пер. с англ. — М., 1991. — С. 96.

А що дали науці та практиці суверенізаційної епохи неназвані амбітники? Відомо ж бо, що дві третини суспільствознавців "старого гарту" нині перебуває в апаратах понад 130 політичних партій. Та ось і концентрований вираз теоретичної новотворчості цієї старої інтелектуальної еліти — унікальне видання: тритомник "Політичні партії України" (усі три томи підписано до друку 15 липня 2005 р.). Тут містяться всі мислимі офіційні документи 126 (зафіксованих на початок 2005 р.) політичних партій (програми, статути, заяви, маніфести, комюніке, протоколи, листи, прес-релізи та ін.). Етносоціальна компонента цих документів — найвагоміший у словесно-артикуляційному аспекті соціально-політичний концепт. Але якої вони — компонента і концепт — ідеологемно-теоретичної якості? Коротко та символічно кажучи, сучасна наука тут і "не ночувала": найвищий політ теоретичної думки в цих документах — постсталінські анальфабетизми з так званого остаточно вирішеного нацпитання М. А. Суслова, М. І. Куліченка і В. Ю. Маланчука 70-х років XX ст.

Із цього не надто складного спершу аналізу Оргкомітет конференції виявив ще два суто "практичних" висновки. Перший такий: вилучити з попередньо складеної програми ті теми та тексти, де містяться застарілі уявлення, термінологія та оцінки давно минулої і поточної етносоціальної ситуації у країні. Другий висновок конструктивніший: рекомендувати (за абеткою) О. В. Антонюку, І. М. Варзарю та І. В. Попеску в міру збагатити зміст і дещо розширити проблематику своїх доповідей, які ми, в Оргкомітеті, вважаємо стрижневими та формоутворюючими для загальної концепції нашої конференції. І ще нюанс: йдучи назустріч присутнім на конференції представникам Росії, Білорусі та Молдови, рекомендуємо названим доповідачам по можливості виголошувати доповіді російською мовою.

На початку нового століття та тисячоліття маємо реалістично констатувати: світ переживає нині безпрецедентно напружену обстановку. Народи і країни планети дедалі чіткіше відчувають взаємозалежність і необхідність дедалі тіснішої інтеграції. Після недавніх етновибухових подій у Франції та багатьох східномусульманських і західноєвропейських християнських країнах цю конфліктогенну обстановку вже охрестили "третьою повзучою світовою війною" та "дисперсною війною цивілізацій". Цю

обстановку як феномен посилено стали вивчати і обговорювати скрізь та на всіх сутнісно-профільних рівнях. Найактивнішими та найдотичнішими суб'єкт-інтерпретаторами цієї обстановки, звісно, є вчені та етнополітики-практики. Усі та скрізь запитують: де та в чому закорінено основні причини об'єктивації згаданої перманентно вибухоподібної обстановки? Упевнений, що й ми на цій науковій конференції зосередимось на цьому доленосному питанні. На завершення розгляну лише кілька його нюансів.

У першій половині XX ст. основними акторами світової політичної арени були так звані великі держави, які й розв'язали дві світові війни. Ще з півстоліття потому напружено антагоністичний "діалог" зав'язали титульні народи-етноси колишніх "класичних колоніальних країн" і раніше "підпорядковані" їм народи так званого третього світу. Починаючи із середини 80-х років як основні політичні актори — особливо ж у багатонародних країнах та поліетнічно-геополітичних регіонах — почали самовисуватися не титульні, а меншинські народи-етноси, яких Б. Рассел ще на початку XX ст. назвав "великими інтеграторами та водночас дезінтеграторами людства"[1]. Таку оцінку можна аплікувати й до окремо взятої багатонародної країни.

З певними корекціями зазначена колізія почала бути притаманною й незалежній Україні. Вже в першій половині 90-х років неоромантичні етнополітики (напевно, не цілком усвідомлено) затіяли волюнтарну кореляцію абстрактної політико-правової істини та всекраїнової етносоціальної конкретики, — неначе за Дж. Оруеллом: усі етноменшини країни рівні, але деякі з них рівніші від інших... Нагадаємо з того контексту лише три різносенсових приклади.

(1) Крим. Усі етноменшини півострова рівні між собою, а ось у спряжінні автономістських прав кожної з них стосовно аборигенних репатрійованих кримських татар "найрівнішою з-поміж рівних" виявилася найчисленніша російська громада, — і на референдумне прохання кримських татар надати їм (або ж повернути відняту 1944 року) етнодержавну автономію влітку 1992 р. Криму автономію дали, але фактично дали не татарам, а росія-

[1] Див.: Політологічний словник: Навч. посіб. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. — К., 2005. — С. 85.

нам, і не етнодержавну, а адміністративно-територіальну. Конфліктогенну ситуацію законсервовано і "загнано у ґрунт", а не розв'язано: позавчора нас "флотували", вчора — "тузлували", сьогодні — "маячать"... Що далі?

(2) Етногрупи у складі титульного українства. На початку 90-х років науковці та практичні етнополітики виявили у складі українського народу-етносу кілька споріднених етнічних груп: русини, бойки, лемки, гуцули, гуралії, поліщуки та ін. Вже тоді, аксіологізуючи культпобут цих "так само українців", представники романтичного керівництва вдовольнялися старими, сталінських часів, буденними "оцінками" на кшталт: в одних найпримітніше кептарики, інших — флояра, третіх — галушки із сиром, четвертих — деруни із салом; одні від інших у вимові відрізняються м'яким "л", а треті від п'ятих — позацензурною лексикою; п'яті на третіх не схожі манерою родичатися, а ті-то хтозна на кого схожі у громадсько-політичному житті... Отими першими "диваками" виявилися русини, у лідерів яких навесні 1992 р. спиталися, чого вони "взагалі хочуть"? У відповідь почули неочікуване: хочемо хоч якоїсь автономії... Подальші "діалоги" Києва і русинських лідерів велися цілком "у дусі" Дж. Оруелла, аж поки наприкінці 1992 р. їх не остракували... у словацький екзил, де їхня "незаляжна" республіка й досі існує, не визнана ніким у світі...

(3) Останній приклад: етнополітичні партії та інші громадсько-політичні організації як репрезентації етноменшин на політичній арені країни. Вже під кінець періоду романтичного правління (навесні 1994 р.) подібних асоціацій у країні було понад тисячу, з-поміж яких Мін'юст України злегітимував не більше трьох десятків. "Принцип Дж. Оруелла" і тут спрацював. Але при прояснюванні соціально-політичної ваги особливо меншинських етнополітичних партій основним вважався не критерій вагомості внеску конкретної етноменшини в розвиток економіки і культури країни або, скажімо, міра її активності під час державотворчих чи плебісцитарних кампаній. Ні, на жаль, подекуди до уваги брався інший "критерій": яка з етноменшин може бути "хлопчиком для побиття", та ще й "на повчання іншим"? Подібний "вибірковий аналіз", розпочатий за романтиків, було продовжено за прагматиків, коли незвично загострилося питання про підготовку низки кардинально значущих для

українського суверенітету базових договорів з усіма сусідніми країнами. Коли ж довелося порівнювати потенціали кількох етноменшин та співставляти їх потенціал з потенціалом їх материкових зарубіжних етносів, — тут і вийшли на чотири "напружені" дуалітети: Україна — Росія, Україна — Угорщина, Україна — Польща, Україна — Румунія. І що маємо? Базові договори давно укладено, а всілякі "кризи" у відносинах із цими сусідами досі не подолано. Головна політолого-етнологічна причина вбачається у відсутності творчо-конструктивного діалогу Києва з етнополітичними репрезентаціями всіх вітчизняних етноменшин.

Подібних прикладів можна навести багато, — і це, на жаль: Закарпаття, Мараморівщина, Буковина, Придністров'я, Буджак і навіть найстрижнева та найнадійніша для долі Української Незалежності — Галичина. Що ж до останнього регіону переконливу аргументацію нещодавно навів учасник нашої конференції львів'янин Ігор Танчин: Галицький сепаратизм — це ще не відчутна загроза, але вже реальна політолого-етнологічна проблема[1]. Як бачимо, у гносеологічному плані до осмислення поставлено не тільки проблеми геоетнополітичні та такі, що вже "дотично оприлюднені", а й проблеми етносоціологічні та такі, що в гіпотетиці "готові вибухнути".

Усі названі та неназвані "гарячі" політолого-етнологічні проблеми минулого й сьогодення власне суверенізаційною історією країни передано для осмислення, концептуалізації та практичного вирішення помаранчевим етнополітикам. Сподіваємося, що вони з ними впораються, — судячи, наприклад, із наведеного далі вислову чинного Президента України. "Ми, українці, є різними, — зауважив В. А. Ющенко 6 квітня 2005 р. у Конгресі США. — Ми розмовляємо різними мовами, сповідуємо різні релігії, маємо різні політичні погляди. Але ми визнаємо право кожного бути самим собою. У цьому — наша сила"[2].

---

[1] Див.: Танчин І. Галицький сепаратизм: ще не загроза, але вже проблема // Політологічні та соціологічні студії: Зб. наук. пр. — Т. 3: Етнополітика та етнополітологія країн Центральної та Східної Європи: темат. вип. — Чернівці, 2005. — С. 56–62.

[2] Україна — США: час реальних кроків назустріч. Виступ Президента України Віктора Ющенка на об'єднаному засіданні палат Конгресу США 6 квітня 2005 року // Уряд. кур'єр. — 2005. — 8 квіт.

Так історично сталося, що навколо етнічних і національних меншин та їх реальних зносин із титульною нацією від самого початку епохи Незалежності сконцентрувались основні соціальні проблеми трансформації країни. У цих проблем виявився один стрижень — політолого-етнологічний. Давайте обговорювати ці проблеми компетентно і відповідально, доводячи всім та й собі, що саме в цьому — наша сила. При цьому не побоїмося того, що не всі обговорювані та зрозумілі нам, як Божий день, проблеми державним етнополітичним кратологам видадуться "незрозумілими" чи "неприйнятними" задля того, аби взяти їх "на пробу", а затим — на практичну реалізацію. Бо ж політолого-етнологічні проблеми — з розряду тих, про які свого часу зауважував Г. Гегель: вони "можуть претендувати на практичну реалізацію лише тією мірою, якою вони здійсненні, — значущість же їхня не змінюється від того, чи дістають вони втілення в реальність, чи ні..."[1]. На втіху всім і нам наголосимо ще раз: замислюючись над цими проблемами, кожний на своєму місці мав би пам'ятати мудру думку з популярної пісні наших днів: "Україна у нас одна, й іншої у нас нема".

[1] Гегель Г. Политические произведения: Пер. с нем. — М., 1978. — С. 76.